

میراث هنری و پیشه‌های بومی جزیره قشم

نویسنده
عبدالرضا دشتی‌زاده

انتشارات جنوب
تهران، ۱۳۹۷

سرشناسه: دشتی زاده، عبدالرضا، ۱۳۵۶

عنوان و نام پدیدآور: میراث هنری و پیشه‌های بومی جزیره قشم / نویسنده عبدالرضا دشتی زاده.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات جنوب، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۲۴۶ ص: مصور، عکس.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۱۴۶-۰۳

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: جزیره قشم

موضوع: Qeshm Island (Iran)

ردیف کسره: ۱۳۹۷/۵م۹/DSR۳۱۴۷

رده‌بندی دیوینی: ۹۵۵/۷۳۵۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۹۹۴۶۲

انتشارات جنوب

نشانی انتشارات: تهران، خیابان شهید بابایی، کوچه رشید، پلاک ۸، واحد ۴

تلفن: ۶۶۵۷۴۷۶۳ - ۰۹۱۲۴۱۲۷۲۶۵

نام کتاب: میراث هنری و پیشه‌های بومی جزیره قشم

نویسنده: عبدالرضا دشتی زاده

ویراستار علمی: دکتر محمد حسن نیا - ویراستار ادبی: بهار زارعی

طراح جلد: انسیه شریفی پور قشمی

ناشر: جنوب

چاپ و صحافی: نسیم

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۱۴۶-۰۳

این اثر، مشمول قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است.

هرگونه بهره‌برداری از این اثر بدون اجازه مؤلف پیگرد قانونی دارد.

فهرست

۷	پیشگفتار
۱۱	مقدمه
۱۳	مروری بر دانش بومی جزیره‌ی قشم
۴۱	وضعیت کلی جغرافیای تاریخی جزیره‌ی قشم
۷۵	نگاهی به دانش بومی شناختی جزیره‌ی قشم بر پایه‌ی تحلیل‌های مردم‌شناسی
۱۱۱	جالبافی، هنری مربوط به دست‌داری روستای بنگالی
۱۲۱	ماشو، عبا‌ی از یادرفته‌ی جزیره‌ی قشم، روستای گنارسیاه
۱۳۳	گزارشی کوتاه از جولانجافی، میراث هنر محلی در روستاهای هلر، کوشه، کاروان و بندر درگهان
۱۵۱	علی عبدالله علی، آخرین دفه‌باف جزیره‌ی قشم، روستای دوران
۱۶۳	تهیه‌ی کولی خشک در روستای تورگون
۱۷۷	مروری بر دانش بومی مرتبط با خرما (معماری، میراث دریایی، آیین و باور و دست‌ساخت‌ها)، جزیره‌ی قشم، روستای دوربنی
۲۰۳	مروری بر پیشه‌ی غسل‌چینی جزیره‌ی قشم با تمرکز بر روستاهای دیرک، مانی و طبل
۲۲۱	شرحی بر دانش بومی ساخت بادگیر جزیره‌ی قشم، روستای لافت

پیشگفتار

سرازیر شد. فن‌آوری‌های جدید در چند دهه‌ی اخیر، سبب شده نسبت به دانش‌های بومی، بی‌مصرف‌گونه ایجاد شود و در پی آن نقش اجتماعی اساتید قدیمی به عنوان صاحبان این دانش‌های باارزش نیز کم‌رنگ گردد. این در حالی است که دانش‌های بومی جزیره‌ی قشم، متأثر از آموزه‌های دینی و تجربه‌های دیرپای یک جامعه‌ی انسانی کوشا که در پی شناخت دقیق طبیعت خویش شکل گرفته است. بعد از صدها مصاحبه‌ی مردم‌شناسی در سال‌های اخیر و زندگی در جزیره‌ی قشم، آنچه بسیار روشن بود این‌که تمام افراد سالخورده‌ی این جزیره از دانش بومی خاصی بهره‌مند هستند. اکنون آن‌ها افراد بسیار سادگی و بی‌پایه هستند که در سایه‌ی دیواری کنار ساحل دریا نشسته و بعد از تلاش فراوان برای دیدار با آن‌ها از حضورم بسی تعجب می‌کردند. از بسیاری از مردم محلی می‌شنیدم که پدر، پیر و مادر از کارافتاده‌ی ما، تنها یک ماهیگیر ساده یا دایه‌ای روستایی بودند و اطلاعات کمی ندارد. ولی گاه پس از گفت‌وگوهای طولانی با همین افراد سالخورده حتی فرزندان آن‌ها نیز از گستردگی دانش پدر و مادر خویش شگفت‌زده می‌شدند و می‌گفتند برای نجات این بار است که این حرف‌ها را از زبان آن‌ها می‌شنویم.

آنچه در آغاز به عنوان یک چالش هویت اجتماعی بیان می‌شد، این است که جزیره‌ی قشم در آخرین روزهای فراموشی میراث هنری قرار دارد؛ فراموشی تمام دانش‌های بومی و میراث اندیشه‌ی گذشتگان خویش. امروزه مرگ هر جاشو و ماهیگیر جزیرتی^۱ یعنی فراموشی بخشی مهم از دانش بومی ایرانیان در خلیج فارس. درواقع، هر پیشه و شغل قدیمی جزیره‌ی قشم با خود یک خرده‌فرهنگ و دایره‌ی لغات دارد که در صورت فقدان مستندنگاری، بخشی از فرهنگ بومی این سرزمین از بین می‌رود. نکته‌ی

مهم آن‌که در صورت مستندسازی و باززنده‌سازی، می‌شود از بسیاری از این هنرها و پیشه‌های فراموش‌شده به عنوان یک جاذبه‌ی مهم گردشگری-فرهنگی استفاده کرد. بر مبنای تجربه‌ی چندساله در جزیره‌ی قشم می‌توان گفت که مردم محلی نسبت به معرفی بن‌مایه‌های فرهنگی اجداد خویش اشتیاق زیادی دارند. با باززنده‌سازی این هنرها می‌توان نقش اجتماعی-جامعه‌ی محلی را توسعه داد و مسئولیت‌پذیری را توسعه بخشید.

به نظر می‌رسد بحران‌های اخیر گریبان‌گیر بشر در حوزه‌های مختلف از محیط زیست گرفته تا چالش‌های اجتماعی، سبب شده که ما دوباره نگاهی واقع‌گرایانه به دانش بومی اجداد خود داشته باشیم. آن‌چه روشن است دانش بومی جزیره‌ی قشم با شناخت دقیق عوامل طبیعی و براساس نیاز جامعه شکل می‌گیرد. آیا برای رفع آفت‌ها و بیماری‌های درختان و شترهای جزیره نمی‌شود از دانش بومی استفاده کرد؟ آیا تصور می‌شود یافتن محرک‌دهی عسل در کوه‌های جزیره آسان است؟ دایه‌های قشمی که طبیبان محلی زمانه‌ی حشر بودند، تا چه حد نیازمند شناخت دقیق گیاهان و به طور کلی طبیعت منطقه هستند؟ آیا دانه‌ها، ریانوردی و طی هزاران مایل بر فراز اقیانوس‌ها تنها با مسیریابی ستارگان، به دانش و تجربه‌ی بالایی نیاز ندارد؟ آیا طراحی و ساخت یک کشتی بادبانی با ظرفیت بیش از صد تن بدون هیچ طرح و نقشه، کار پیچیده‌ای نیست؟ صید کوسه‌ای به طول بیش از بیست متر تا چه حد به شناخت دقیق از رفتارشناسی این آبرزی نیازمند است؟

جزیره‌ی قشم دارای پدیده‌های زمین‌شناسی شگفت‌انگیز است که در آن فرهنگ بومی متنوع و زنده است. جزیره‌ی قشم که نخستین ژئوپارک جهانی ثبت‌شده در خاورمیانه است، با انتشار این کتاب قصد دارد برخی از جنبه‌های ناشناخته‌ی فرسنگ و هنر بومی این سرزمین را به همگان معرفی کند. این کتاب بخشی از برنامه‌ی گسترده‌ی ثبت گنجینه‌های میراث انسانی جزیره‌ی قشم که مدیریت میراث فرهنگی سازمان منطقه‌ی آزاد قشم از سال ۱۳۹۱ آغاز کرد. در این کتاب به مستندنگاری کلی برخی از این دانش‌های در حال فراموشی و فراموش‌شده پرداخته می‌شود. چندین مقاله‌ی کتاب حاضر در حوزه‌ی میراث دریایی و برخی نیز بر میراث‌های هنری در حال فراموشی متمرکز است. مقالات دیگر نیز به بررسی دانش بومی رایج مثل شترداری و پرورش

درخت خرما می‌پردازد.

کتاب حاضر حاوی نکات سودمندی برای علاقمندان و پژوهشگران فرهنگی بومی، معماری، مردم‌شناسی، تاریخ و باستان‌شناسی و به ویژه راهنمایان گردشگری و کارکنان اقامتگاه‌های محلی است. این کتاب مانند سایر پژوهش‌های نگارنده، در سایه‌ی حمایت مردم جزیره‌ی قشم طی سه سال نگاشته شد و قدردان تمامی مردان و زنانی هستم که با وجود پیری و بیماری بدون هیچ چشم‌داشتی، بخش مهمی از خاطرات زندگی خویش را برایم بازگو کردند. قدردان راهنمایی و همکاری دوست و همکار فرهیخته جناب آقای حاج محمد زبیری، نویسنده‌ی توانای فرهنگ بومی و سرکار خانم بدریه زارعی پژوهشگر فرهنگ بومی، آریامن احمدی و همچنین سرکار خانم انیسه شریفی‌پور قشمی به خاطر بازخوانی و طراحی جلد و آرایه راهنمایی در نگاشتن این کتاب از جناب آقای دکتر جعفر حسن‌زاده رییس پژوهشکده مردم‌شناسی کشور و سرکار خانم زهره مرادی هیات علمی دانشگاه، رمزگان به خاطر راهنمایی‌های سودمند در کارهای میدانی مردم‌شناسی، جناب آقای دکتر محمد دواری بخاطر ترجمه عنوان کتاب و همچنین جناب آقای اکبر پیرمراد همکار باستان‌شناسی به خاطر همراهی در بازدیدها نهایت تشکر و قدردانی دارم. در پایان از جناب آقای دکتر محمد حسن‌نیا استاد دانشگاه‌های تهران و مدیر مسئول انتشارات جنوب که با توجه به شناخت ایشان از تاریخ جزیره قشم زحمت مکتوب نمودن مقدمه را کنیده و ویراستار علمی این نوشتار بوده‌اند، تشکر می‌گردد.

امید است پس از انتشار این کتاب بتوانم جلد دوم آن را نیز به‌آآوری کنم. البته نگارش جلد دوم این کتاب با همفکری و آرایه نظر شما فرهیخته‌ی فرهنگ دوستان انجام خواهد شد. آنچه در تمام مصاحبه‌ها همواره برایم تکان‌دهنده بود، خداحافظی با کسانی است که می‌دانستم شاید فرصت دیداری دیگر با آنها وجود نداشته باشد. امیدوارم این کتاب باعث شود یاد و خاطره‌ی این صاحبان جزیره زنده بماند.

عبدالرضا دشتی‌زاده

رییس اداره‌ی میراث فرهنگی سازمان منطقه‌ی آزاد قشم

زمستان ۱۳۹۷